

тического комитета и учрежденного им церковного Древнехранилища за 1890 год / Е. И. Сецинский. – Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1891. – С. 8-9; Заседание Подольского епархиального историко-статистического комитета и поступления в епархиальное Древнехранилище (август – октябрь 1890 года) // Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ), часть неоф. – 1890. – 24 нояб. (№ 47). – С. 1079-1082.

12. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковно-исторического Древнехранилища за 1891 год // Там само. – 1892. – 12 марта (№ 12). – С. 265-266; Сецинский, Е. И. Заседание Подольского епархиального историко-статистического комитета и поступления в епархиальное Древнехранилище / Е. И. Сецинский // Там само. – 1 февр. (№ 5). – С. 104.

13. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковно-исторического Древнехранилища за 1892 год // Там само. – 1893. – 20 марта (№ 12). – С. 246.

14. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им Древнехранилища и Епархиальной библиотеки за 1893 год. – Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1894. – С. 9.

15. Известия Подольского епархиального историко-статистического комитета в 1894 году // ПЕВ, часть неоф. – 1894. – 1 окт. (№ 41-42). – С. 895; Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и состоящих при нем Древнехранилища и Епархиальной библиотеки за 1894 год // Там само. – 1895. – 22 апр. (№ 16). – С. 260.

16. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета за 1901 год // Там само. – 1902. – 22 июня (№ 23-25). – С. 214.

17. Отчет Подольского церковного историко-археологического общества за 1904 год // Прибавление к ПЕВ. – 1905. – С. 12.

18. Прусевич, А. Н. Зазначена праця. – С. 412-415.

19. Greim, M. J. Monety carstwowania imperatora Aleksandra II / M. J. Greim / Wiadomosci numizmatyczno-archeologiczne. – 1889. – Pazdziernik (№ 2). – S. 39.

20. Центральний державний історичний архів у м.Києві. – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 105. – Арк. 64-64зв.

Резюме

В сообщении рассматривается деятельность Михаила Иосифовича Грейма в Каменце-Подольском в конце XIX – в начале XX в.

Ключевые слова: М.И.Греим, памятникоохранная деятельность, Древнехранилище, Подольский епархиальный историко-статистический комитет, фотофиксация, музейные поступления.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 94(477.82)“1902/1909”

В.П.Рекрут

Музеєзнавча діяльність Іполита Зборовського у 1902–1909 роках

Аналізуються листи І.Зборовського до М.Біляшівського та висвітлюється співпраця цих діячів щодо формування музейних фондів України.

Ключові слова: епістолярна спадщина, Іполит Зборовський, Микола Біляшівський, музейні експонати, кустарно-промислові вироби.

*“Музей, розкопки, старовина,
орнамент А set – се його життя,се він
увесь”.*

Дмитро Маркович [1]

Серед відомих подвижників краєзнавства, археології й етнографії, музейної справи та кооперативного руху початку ХХ ст. постать Іполита Чеславовича Зборовського займає чільне місце. Його життєвий шлях і творчу працю досліджували відомі краєзнавці та науковці Л.Баженов, О.Нестуля, С.Кот, В.Прокопчук, Л.Кароєва, В.Колесник, Т.Соломонова, М.Потупчик та ін. [2]. До сторінок його життєпису неодноразово зверталися подільські журналісти А.Степаненко [3] та М.Шевчук [4]. Його кооперативне подвизництво на Поділлі висвітлював і автор цієї розвідки [5].

Внесок І.Зборовського в розвиток музейної археології та окружних музеїв розглядали А.Яненко [6] та В.Кокус [7]. Його співпрацю з М.Біляшівським частково висвітлена в наукових дослідженнях Л.Дідух [8], О.Волковинської [9], О.Попельницької [10] та ін.

У своїх ґрунтовних публікаціях вищеназвані дослідники розкрили здобутки І.Зборовського в різних напрямках його діяльності, зокрема, в зародженні музейної справи в Україні. Разом з тим, у процесі подальших досліджень вдалося виявити ще декілька маловідомих фактів із його багатогранної діяльності, які, безперечно, додадуть нових штрихів до історичного портрету І.Зборовського й більш детально відкриють глибину таланту цього, без сумніву, видатного українського діяча.

У підготовленому на матеріалах епістолярної спадщини початку ХХ ст. повідомленні висвітлюється співпраця І.Зборовського з М.Біляшівським щодо формування музейних фондів Київського міського художньо-промислового і наукового музею в 1902–1909 роках.

Іполит Зборовський народився на Поділлі 25 серпня 1875 р. у селі Яла-

нець Ольгопільського повіту (нині Бершадський р-н Вінницької обл.) в родині дрібних дворян польсько-литовсько-бельгійського походження, орендарів земель. Після закінчення 6-ти класів Ананівської чоловічої гімназії Іполит важко захворів (туберкульоз тазостегнового суглоба), став інвалідом і змушений був залишити навчання. Проте талант до малювання покликав його вступити до Одеського художнього училища. Після 3-х років навчання, за рекомендацією викладачів, юнак відбув на стажування до м. Мюнхена (Німеччина), де в 1900–1901 рр. удосконалював свою художню майстерність у студії знаменитого професора Ашбе [5, с. 97].

Слід зазначити, що ще в юнацькі роки І.Зборовський зацікавився археологічними і етнографічними дослідженнями. До цієї справи його залучив батько, який особливо цікавився історією та завжди з найбільшою увагою ставився до археологічних знахідок. “Коли я приїжджав щоліта з гімназії додому, – писав він у життєписі, – то був свідком всього цього і сам зацікавився археологічними розкопками і взагалі всякими науковим дослідженнями” [6, с. 248]. За його згадками, батько, “натрапивши випадково на сліди “невідомої” ще тоді нікому трипільської культури, ...заховав найдені там черепки посуду, цілі маленькі горнятка, а також глиняні фігури... і передав їх В.Б. Антоновичу” [6, с. 249]. Дійсно, за даними Ю.Сіцінського, в 1891–1892 рр. пан Зборовський розкопав чотири кургани, знайшов значну кількість предметів старовини, що відносилися до першопоселень кінця неолітичного періоду [11].

Не викликає сумніву, що допитливий Іполит також брав участь в інших розкопках, які проводив у 1892 р. на околицях села В.Антонович, і там познайомився з українськими археологами й музеєзнавцями, зокрема, з Миколою Федотовичем Біляшівським. Цього видатного українського вченого можна вважати земляком І.Зборовського. Їм обом випала доля сприймати навколишнє середовище майже одночасно та в однакових умовах, адже відстань від Умані, де 24 жовтня 1867 р. народився М.Біляшівський [12], до Яланця складала близько 100 км й тому природні ландшафти, культурні традиції, звичаї місцевого населення багато в чому були схожі. На нашу думку, саме любов до рідного краю, прагнення до вивчення етносу й намагання відродити історичну спадщину талановитого українського народу стали тим стимулом, який об’єднав їх зусилля щодо співпраці в справі створення національних музеїв та наповнення їх експозицій кращими зразками народної творчості.

Відтак, повернувшись наприкінці 1901 р. у с.Кринички, І.Зборовський продовжував самоосвіту, малював місцеві пейзажі, захоплювався архео-

логією та етнографічними дослідженнями. Аналіз листування з М.Біляшівським надає підстави стверджувати, що взаємні ділові стосунки між ним встановилися після 1902 р., коли Миколу Федотовича обрали директором Київського міського художньо-промислового і наукового музею (тепер Національний художній музей України). За задумом М.Біляшівського, музей мав представляти експозиції антропологічного, археологічного, історичного, етнографічного, художнього й художньо-промислового відділів [10, с. 107]. Ймовірно, саме в цей час І.Зборовський став постійним кореспондентом музею й активно долучився до збирання колекцій та експонатів для цих експозицій.

Відомо, що в 1902 р. І.Зборовський відновив роботу над створенням другої власної колекції подільських писанок. За його спогадами, першу він зібрав ще в 1887–1890 рр. і передав кілька сотень писанок відомим на той час етнографам З.Вольському та Т.Довгирдові для Варшавського музею [6, с. 249]. На цей раз він переслідував мету “зібрати, вивчити та видати їхні зображення на малюнках” [13, с. 366]. На його думку, за розмаїттям мотивів, подільські писанки серед інших займали перше місце. Спостереження художника призвели до висновку, що візерунки деяких з них мають багато спільного з народною вишивкою й різьбярством, а також збігаються з орнаментами, якими розписують стіни місцевих селянських хат. На сторінках “Подольських єпархіяльних ведомостей” І.Зборовський запропонував громадянам надсилати зразки найкращих писанок та гарантував всі витрати провести за власний кошт [13, с. 367]. При тому він намагався поповнювати експонати не тільки з території Південно-Східного Поділля, а й за рахунок інших географічних частин Подільського краю. Так, за домовленістю з новоприбулим до Яланця вчителем, до колекції І.Зборовського потрапили писанки з Меджибіжщини, які той обіцяв поповнити після святкування Великодня [14]. Загалом, зусиллями дослідника вдалося зібрати науково цінну колекцію подільських писанок, що згодом успішно використовувалася в музейній виставковій справі.

Слід зазначити, що в ці роки відбулися відчутні зміни світогляду молодого художника. Вочевидь, юнакові припала до вподоби ідеологія популярного тоді “ходіння в народ”, яке й покликало його стати на шлях єднання з пригнобленим селянством. У 1904 р. він зрікся дворянського титулу, покинув родину й повернувся до Яланця. Тут приписався до селянської громади та одружився на бідній безземельній батрачці Фросині Люлько [4]. Такий крок молодого дворянина викликав гнів місцевої польської шляхти, що, власне, позбавило його родинної опіки й змусило самотійно

вирішувати економічні питання молодій сім'ї.

На жаль, нам не вдалося знайти писемних підтверджень щодо його власних міркувань з приводу відмови від кар'єри художника. Не викликає сумніву, що талант і високий рівень освіти відкривали йому гарні перспективи майстра образотворчого мистецтва. В одному з листів до М.Біляшевського він повідомляв, що при забудові власного помешкання влаштував “майстерню з невеличкою галерею”, де планував займатися малюванням [15, арк. 1]. Однак, вивчені документи та матеріали показали, що цією працею він не займався, принаймні, нам не вдалося знайти жодного підтвердження про таку творчість. Тому, спадає на думку, що буденні потреби, які мали б забезпечувати фінансові статки молодого подружжя, стали вирішальними та змусили його відмовитися від високого мистецтва. Дійсно, аналіз листів між І.Зборовським та М.Біляшівським та вивчення інших архівних документів і матеріалів підтверджують, що в 1902–1906 рр. його кореспондентська праця на користь Київського музею стала чи не єдиним джерелом доходів. Із листа, датованого вереснем 1905 р., відомо, що ділові стосунки між І.Зборовським та М.Біляшевським будувалися так: останній від імені музею перераховував Іполиту Чеславовичу певні кошти, а той на власний розсуд закуповував у місцевого населення предмети старовини за особисто визначеними цінами й, погоджуючи їх з Миколою Федотовичем, направляв експонати до Києва. Крім того, музей виплачував І.Зборовському певну щомісячну заробітну платню [16, арк. 2].

Поле діяльності збирача торкалося Південно-Східного Поділля, де, за визначенням дослідників, знаходилися значні поклади старовини й предметів самотньої української культури. Так, враховуючи неабиякі нумізматичні знання М.Біляшевського, І.Зборовський влітку 1905 р. придбав частину (понад 40 шт.) знайденого у сусідньому містечку скарбу монет (близько 2 тис. штук) польської, шведської й австрійської чеканки, які йому вдалося викупити у власниці знахідки. Іншу значну частину вдалося перехопити євреям на злитки, а залишки від знахідки конфіскував місцевий урядник і передав до державної скарбниці. Однак, на думку І.Зборовського, ці монети за часів Зігмунта III, Густава Адольфа не мали “ніякої нумізматичної вартості” й тому він прохав Миколу Федотовича не дуже засмучуватися з цього приводу [17, арк. 1].

Серед інших надбань І.Зборовський пропонував М.Біляшівському старовинний портрет Данила Нечая та простирadlo з вишитим на ньому козаками з люльками: “Просто XIII–XIV вік” [17, арк. 1 зв.]. Його вкрай зацікавив килим, на якому на білому полі було зображене “Ціле військо ко-

зацьке... Є і піші і кінні козаки, є й жид-шинкар з горілкою у старосвітському капелюсі наче циліндр”. Він наполегливо пропонував “не пожалкувати на нього грошей” [17, арк. 2].

Важливого значення, на думку І.Зборовського, набувало поповнення експозицій музею експонатами та зразками народної творчості з релігійної тематики. Зокрема, він сповіщав директору музею, що придбав декілька стародавніх ікон (“образів”), в тому числі, “2-а польських образки давнього друку (може XVI–XVII ст.)”. Особливу зацікавленість виявив Іполит Чеславович до вишитих зображень святих, зразки яких він придбав у місцевого населення. Його вразило те, що ікони були оздоблені з “...чисто національними українськими орнаментами-рамками, мальованими на склі кругом образів” й тому він вважав за потрібне направити їх до музею [17, арк. 2].

Для поповнення експонатів з релігійної тематики І.Зборовський збирав різні предмети, які прикрашали місцеві стародавні церкви і кладовища. Так, за домовленістю з місцевим паном-отцем Когодовським, Іполит Чеславович отримав оригінальну скульптуру ангела і хрест зі цвинтаря, проводив роботу щодо придбання декількох “чудових” хрестів із сусідніх сіл тощо [17, арк. 2 зв.].

Крім цього, І.Зборовський продовжував пошук маловідомих давніх поховань. Він наполегливо пропонував М.Біляшівському прибути до Яланця й провести розкопки могили біля сусіднього села. Його турбувало те, що якийсь невідомий “скіф” зруйнував камінний хрест на цьому захороненні і вже розкопував його вглибину. Тому, враховуючи значні розміри захоронення, він закликав Миколу Федотовича прибути на 2 дні: “приїжджайте, будь ласка, та вирятуйте могилу... Шкода буде як усе всередині зруйнують” [17, арк. 2 зв.]. На жаль, аналізуючи життєдіяльність М.Біляшівського, вдалося визначити, що вчений не мав змоги прибути в Яланець. Тому, ймовірно, це стародавнє поховання стало жертвою “чорних археологів”, які вже на той час намагалися грабувати пам'ятки старовини.

Важливе місце у праці І.Зборовського займало збирання кращих зразків українського етносу, зокрема, різних виробів місцевого населення. Так, заради поповнення експозицій музею, він змушений був вдаватися до деяких порушень, фактично, “виманив” у селянина унікальну за технікою виконання стародавню палицю для опори при ході. Під приводом фарбування цього предмету І.Зборовський узяв його й спішно надіслав до Києва. При цьому сказав власнику, що палицю вкрали, і заплатив йому 1 карб. Однак дід ніяк не погоджувався її віддати й тому І.Зборовський очікував

позову з його боку і був готовий відповідати за цей вчинок. “За українську давнину готов піти на Сахалін” – так оцінював свій вчинок Іполит Чеславович [16, арк. 1 зв.].

В одному з листів до М.Біляшівського І.Зборовський підтримав його ідею організувати виставку “Українська хата”, в якій виставлялися зразки побутових речей, відображалися усі тонкощі оформлення помешкання, змальовувався б колорит життя українського селянства. Фактично, ця виставка мала офіційну назву “Перша Південноросійська виставка ужиткового мистецтва і кустарних виробів” й проходила в лютому-травні 1906 р. в Києві [10, с. 109]. З метою підготовки цієї виставки Іполит Чеславович пропонував набір різних квіток для прикрасення стелі, образів тощо. Також пропонував намалювати заставки для каталогу виставки [16, арк. 1]. Він намагався підібрати вироби подільських умільців, які, на його думку, могли своєю оригінальністю прикрасити виставкові стенди. Зокрема, Іполит Чеславович очікував поради М.Біляшівського як зміцнити “гарну церковку з болота”, яку виліплював місцевий хлопчик, так, щоб її можна було довести до Києва [16, арк. 3].

Він готувався особисто супроводжувати до Києва власну колекцію писанок та опікувався проблемою доставки “весільного гільця”, яке було надто важким, але, за висловом І.Зборовського, вартим того, щоб його оглянули учасники виставки, бо то була “гарна штука” [16, арк. 2 зв.]. Аналіз обставин дає підстави стверджувати, що І.Зборовський відбув до Києва й брав участь у цій виставці.

За повідомленням О.Попельницької, влаштована в 1906 р. виставка стала “зоряним часом” М.Біляшівського [10, с. 109] й, безперечно, була яскравим заходом щодо популяризації української культури. Серед кращих збирачів експонатів значилися брати Щербаківські, В.Бутович, Г.Александрович, В.Підгаєцький, М.Біляшівський та І.Зборовський, що, на наше переконання, засвідчує належність останнього до числа відданих подвижників національного музеєзнавства.

Слід зазначити, що питання діяльності українського музею в Києві глибоко хвилювало І.Зборовського. Особливо болісно він сприймав безпідставні нападки на М.Біляшівського, які відбувалися восени 1906 р. В листі від 27 жовтня 1906 р. він благав Миколу Федотовича не покидати музей, адже, на його переконання, весь скарб, “зібраний з такою любов’ю”, якийсь Кулаковський “...позакидає десь у льохи, щоб там не смерділа Україна” [17, арк. 1]. Він був переконаний, що музейну справу не можна покидати й “що тільки смерть може вирвати кожного з нас із цього святого діла” [17, арк. 1зв.].

Іполита Чеславовича також хвилювала доля його власних збірок (ймовірно, колекції писанок та інших поки що невідомих нам зібрань – В.Р.), які на той час експонувалися в Києві. Він намагався отримати пораду Миколи Федотовича про доцільність зберігання їх у Київському музеї, чи передачі власних надбань до товариства “Просвіта”. Іполит Чеславович з великою любов’ю ставився до своїх збірок, називав їх своїми дітьми й прохав М.Біляшівського залишитися працювати в музеї і тим забезпечити їхню недоторканість. Залишаючи свої надбання у фондах музею під керівництвом Миколи Федотовича, І.Зборовський бажав, щоб його “...праця служила на добро України” [17, арк. 1 зв.].

Після успішного проведення Київської виставки протягом наступних років Іполит Чеславович продовжував збирати в різних куточках Південно-Східного Поділля зразки художніх і художньо-промислових виробів та кращі з них направляв до музею. Зокрема, в одному з листів він повідомляв, що придбав “цікаво дюрковане решето” та замалював його ескіз [16, арк. 2]. В іншому посланні (без дати) І.Зборовський сповіщав, що серед експонатів, які він направляє до музею, є 3-и вишитих сорочки: “1 [одна] “пазуха”... і 2 [дві] “маніжки” [18, арк. 1]. На його думку, їх потрібно виставляти в експозиціях кустарного відділу музею та продавати охочим їх придбати, адже в регіоні є майстрині, які будуть виготовляти ці вироби у достатній кількості.

Вивчення інформації, наданої у вищезгаданому листі (без дати), зокрема, очікування народження першої дитини (“сподіваюся щодень гостя” та пропозиція дружини взяти “за кума” М.Біляшівського) свідчить, що послання до Миколи Федотовича написано в 1906 р. Підтвердженням цьому є відомості з інших джерел про те, що первісток у родині Іполита та Фросини Зборовських з’явився саме у цьому році [19]. Тому можна стверджувати, що лист №1077 у фонді М.Біляшівського Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В.Вернадського був написаний саме в 1906 р. [18].

Встановлення цієї дати надає підстави визначити час появи ще одного ескізу І.Зборовського, який він зробив на місці стародавнього поховання, що було виявлено робітниками того ж року, при забудові власної хати. В цьому ж листі він описував, що при копанні ями на його земельній ділянці, знайшли “покійника, що лежав на правому боці, з підігнутими ногами і з руками вздовж тіла, головою на Захід” [18, арк. 2 зв.]. В описовій частині цього ескізу він детально проінформував М.Біляшівського про ритуальну атрибутику, знайдену біля покійника, та висловив жаль про те, що робіт-

ники розламали 7 кілець під час спроби визначення їх цінності (“чи не золоті”) [18, арк. 3].

Водночас, організувавши охорону поховання, І.Зборовський наполегливо прохав М.Біляшівського прибути до Яланця і провести відповідне дослідження, мотивуючи це тим, що він “особисто не має наукового досвіду до цієї справи” [18, арк. 2]. Однак, достовірної інформації про приїзд фахівців або інших відомостей з приводу дослідження цієї знахідки знайти не вдалося. Ймовірно, І.Зборовський залишив їх для власних потреб і згодом використовував в експозиціях заснованих ним музеїв.

Слід зазначити, що протягом 1902–1909 рр. І.Зборовський підтримував дружні стосунки з відомими українськими діячами культури і мистецтва. В його листах до М.Біляшівського згадувалися прізвища та передавалися вітання К.Моценку – музеєзнавцю, етнографу й досліднику українського народного мистецтва, Д.Щербаківському – відомому мистецтвознавцю та фахівцю музейної справи, Ю.Чернявському та Ю.М.Маківському – активним збирачам старовини та помічникам директора музею. Крім того, в листах підтверджується обоюстороннє листування між ними, що свідчить про широке коло знайомств І.Зборовського в середовищі відомих в Україні діячів науки і культури.

З іншого листа (без дати) стало відомо, що українська музеєзнавча громада визнала заслуги І.Зборовського й ухвалила рішення про прийняття його в члени наукового товариства. Ймовірно, мова йшла про “Київське товариство старожитностей і мистецтв”, статут якого і свідоцтво про прийняття він отримав від М.Біляшівського. З цього приводу Іполит Чеславович висловлював Миколі Федотовичу щире подяку і запевнив, що буде намагатися “заслужити перед Товариством цю пошану” [14, арк. 1]. В іншому листі, датованому 20 листопада 1907 р., він ще раз висловив вдячність за велику “честь, якою Ви і К. тов. старовини вшанували мене наперед, приймаючи мене до свого гурту” [15, арк. 1 зв.]. Безперечно, ця подія стала підтвердженням високої оцінки і визнання праці І.Зборовського з боку української культурницької громади.

Аналіз інформації, поданої в листі без дати (од. зб. №1078), в контексті подій, що відбувалися в цей час у Києві, надають підстави визначити дату написання цього послання. Відтак, згадка про орнаменти, які І.Зборовський бачив на виставці, тобто, у лютому-травні 1906 р., та повідомлення М.Біляшівського про влаштування сховища для кустарно-промислових виробів, на нашу думку свідчать, що лист був написаний в другій половині 1906 р.

Зазначимо, що в другій половині 1906 р. І.Зборовський продовжував співпрацю з Київським музеєм і для накопичення експонатів “домового промислу” пропонував налагодити виробництво вишивок, ткацьких виробів та інших речей у виконанні сільських майстринь з Поділля. Зокрема, його зацікавило виробництво доріжок на підлогу в стилі так званих “синіх рушників” [14, арк. 1]. Крім цього, він пропонував виготовляти вишиті мережані “лямівки”, які прикрашають жіночі блузи. На думку І.Зборовського, вони користувалися б великим попитом, адже подільські майстрині вишивають їх “дуже красно” [14, арк. 1 зв.].

Вивчення епістолярної спадщини І.Зборовського показує, що починаючи з другої половини 1906 р. контакти між ним і М.Біляшівським послабшали. Він почав рідше переписуватися з директором музею й у наступному листі, датованому 20 листопада 1907 р., мотивував причину затримки так: “Купив я в Яланці десятину землі ...і всеньке літо проводив коло будівлі хати”. Відсутність підрядчика і будівництво житла за власним проектом примусили його “покинути все і затягнути роботу аж досі” [15, арк. 1]. Крім того, писав Іполит Чеславович, батько подарував йому парового млина, що знаходився в Криничках, й тому довелося будувати нове приміщення в Яланці та переносити туди обладнання. До осені 1907 р. він цю справу завершив і налагодив виробництво борошна, що принесло йому досить відчутні доходи й надало можливість завершити будівництво хати.

У цьому ж листі І.Зборовський висловив впевненість, що після завершення господарських справ, він зможе “вільніше розглянутись по світі оком маляра і збирача” та більш наполегливо працюватиме над вивченням культурної спадщини українського народу [15, арк. 1 зв.]. Зокрема, його зацікавила українська орнаментика і він прохав М.Біляшівського надіслати йому новий альбом із зразками цього мистецтва, що вийшов друком у Полтаві [15, арк. 2].

Із листа відомо, що І.Зборовський весь вільний час використовував для закінчення праці “Історія культури”, яка, за його задумом, була призначена для широкої читацької аудиторії. До речі, рукопис цієї розвідки весною 1907 р. він надіслав до музею і прохав повернути для доповнення [15, арк. 1 зв.]. На жаль, нам невідома його подальша доля (або друкованого видання) й тому, на нашу думку, бачиться доцільним провести відповідний пошук цієї, без сумніву унікальної роботи І.Зборовського.

Аналіз виявлених листів періоду 1908–1909 рр. свідчить, що Іполит Чеславович більше часу витрачав на кооперативні справи та опікувався проблемами власного млина, називаючи його “доброчинцем і загалом

тяжким ворогом” за те, що він завдавав стільки клопоту, що обмежував можливість відписувати на листи [17, арк. 2]. Водночас, він не полишав красназвчих досліджень і, за завданням М.Біляшівського, продовжував збирати відомості про пам’ятки історії та окремі неординарні явища на теренах регіону. Так, у посланні від 24.12.1908 р. І.Зборовський запрошував відвідати с.Кринички, де ще збереглися 8 курганів, насипаних поруч один біля одного й які, за його переконанням, могли зникнути внаслідок їх розорювання. Він також повідомляв, що “поблизу Яланця теж є цікаві кургани і місця де знаходяться черепки передмікенської культури” [17, арк. 1].

Протягом цього часу І.Зборовський виявляв велику зацікавленість до пам’яток історії, зокрема, стародавніх церков та інших культових споруд. Зокрема, він сповіщав М.Біляшівського про те, що в “с.Якубівці дуже цікава церковця, яка має, як кажуть, 320 літ, 3-х банна з дзвіничкою. Оце весною чи літом її мабуть будуть розбирати” й тому запрошував М.Біляшівського прибути до нього в гості й особисто провести відповідні дослідження. Дійсно, за описом Ю.Сіцінського, в с.Якубівці (нині частина с.Михайлівки Бершадського р-ну) існував такий храм на честь “Рождества Святої Богородиці”, але лише зі 130-літньою історією від часу забудови. Однак, змальовуючи храм, дослідник звертав увагу на іконостас: “старовинний чотирьохярусний, багатий різьбою і позолотою” [19, с. 645]. Тому можна висловити думку, що церква була зведена ще раніше від 1775 р., вказаного Ю.Сіцінським, а іконостас був перенесений з існуючого попереднього храму. Також має під собою підстави припущення, що у повідомленні І.Зборовський навмисне “допустив помилку”, аби старовиною зацікавити М.Біляшівського.

Проте, вивчення опублікованих матеріалів щодо життя та діяльності Миколи Федотовича свідчить, що навесні 1909 р. директор музею був заклопотаний розкопками в урочищі Церковите біля сіл Терехтемирів і Монастирок Канівського повіту на Київщині. Водночас він займався підготовкою експонатів для участі у виставці іграшок, яку проводила Московська земська управа [10, с. 114]. Тому, ймовірно, Микола Федотович не мав змоги відвідати Яланець і ці задуми Іполита Чеславовича залишилися нездійсненими. До того ж, аналіз історичної літератури та опублікованих матеріалів, зокрема дослідження М.В.Потупчика [20], свідчать, що протягом того часу в цьому регіоні археологічних розкопок ніхто не проводив. Тому, на нашу думку, виявлені І.Зборовським пам’ятки історії залишилися поза науковим обігом й, можливо, були втрачені назавжди.

Слід зазначити, що І.Зборовський значну кількість часу витрачав на вивчення подій у релігійному світі, зокрема, цікавився діяльністю так званого “святого”, який з’явився на теренах Поділля в 1908 р. Передував цій події лист М.Біляшівського, в поле зору якого потрапили відомості про художні та кустарні вироби цього самородка у вигляді збірки (колекції) під назвою “Ломаки” [17, арк. 1]. Вочевидь, що Микола Федотович доручив І.Зборовському провести розвідку, ознайомитися з особливостями його творчості та з цього приводу висловити свої міркування.

У листі до М.Біляшівського від 24.12.1908 р. Іполит Чеславович писав наступне: “Щодо Ломак, автор її родом з с.Романівки Ольгопільського пов. [нині Бершадського р-ну], зветься Семен Вешенський, письменний. ...Робить з себе святого (мало не Ісуса), ходить навіть зимою босий в старому підряснику, живе в печері, викопаній власноручно” [17, арк. 1 зв.]. Іполит Чеславович зробив висновок, що він ніколи не “читав історію культури і взагалі чи тямить що це слово означає”. Характеризуючи фізіологічний стан цього дивака, зазначав: “проповідує пости, аскетизм, особливо ненавидить лайки, клятви тощо, сам, одначе, не цурається добре попоїсти, як хто почаствує, і не пропустить й одної молодичі чи дівки, щоб не позалицятися і то з найповажнішими намірами” [17, арк. 1 зв.].

Аналізуючи вищенаведену інформацію, та вивчивши низку інших документів та матеріалів, вдалося встановити, що описаний І.Зборовським дивак був одним із прихильників віросповідання ієромонаха Інокентія [Іван Левізор (1875–1917), родом з с.Косоуци, нині Сорокського р-ну Молдови], яке набуло поширення в Балтському повіті і згодом отримало назву “Балтського психозу” [21]. Зусиллями цього самосвята, що виголошував полум’яні промови молдавською мовою, проповідував постійний піст, закликав відмовлятися від шлюбів та сталого сімейного життя, цей релігійний рух у 1909–1913 рр. набув неабиякого поширення й організувався в потужну секту так званих “інокентіївців”. Саме в основі їх ідеології лежали аскетизм, відмова від майна та проповідувався ритуальний аморалізм, тобто, масові сексуальні оргії тощо. Тому, не викликає сумніву, що Семен Вешенський був одним із найбільш популярних і талановитих прихильників цього руху, і намагався свої психологічні розлади втілювати в різні власноручні художні вироби.

На жаль, нам не вдалося знайти інформацію про творчість цього унікалу. Однак, у листі І.Зборовський відзначав, що був вражений виробами, особливо, характером різьби цього дивака, що “нагадує мексиканську і перуанську, наче зроблена одними руками” [17, арк. 1 зв.]. Ймовірно, М.Біляшівсь-

кий у листі до І.Зборовського висунув власну гіпотезу щодо схожості, оглянутих ним візерунків, зі зразками творчості латиноамериканських племен. У свою чергу, Іполит Чеславович, розглядаючи палітру українських вишивок з орнаментами дикунів Полінезії та інших народів, спробував провести певну аналогію між ними. З цього приводу він писав, що “примітив чимало мотивів теж екзотичного походження майже цілком ідентичних з нашими українськими мотивами”. Для підтвердження думки він пропонував порівняти “рис. орнаменту племені карайя” з українськими орнаментами. Зокрема, перебуваючи 8 років поспіль у Німеччині, він оглядав у Національному музеї вишивки, “які дуже подібні до наших” [17, арк. 1 зв.].

Отже, не вдаючись до оцінки цієї гіпотези (це справа фахівців), не викликає сумніву, що І.Зборовський був глибоко обізнаний в історії культури народів світу, володів неабиякими знаннями з мистецтва орнаментики й, безперечно, був висококваліфікованим фахівцем щодо оцінки кустарно-промислових виробів та зразків старовини.

Слід зазначити, що в 1909 р. І.Зборовський продовжував збирати експонати для музею та направляв найкращі зразки народної творчості для участі у виставках. Так, в листі до М.Біляшівського від 4 квітня він прохав повернути власниці Агафії Кострової позичену “намітку”, яку вона бажає використати в шлюбному обряді [22, арк. 1]. З тексту цього короткого послання відчувається, що Іполит Чеславович вже був заклопотаний іншими справами, і його співпраця з М.Біляшівським йшла до згорання. Про це свідчить відсутність переписки між ними в період 1910–1916 рр., принаймні, нам не вдалося знайти жодного листа. Крім того, матеріали дослідження життя та діяльності І.Зборовського в зазначений період підтверджують, що у цей час він сповна поринув у кооперативні справи й згорнув співпрацю з Київським музеєм під керівництвом М.Біляшівського.

Отже, аналіз виявленої епістолярної спадщини І.Зборовського показує, що у 1902–1909 рр. він активно співпрацював з М.Біляшівським та був кореспондентом-збирачем експонатів для виставкової діяльності Київського міського музею. Зокрема, йому вдалося знайти і поповнити фонди музею значною кількістю предметів старовини та кращими зразками кустарно-промислових виробів населення Подільського краю. І.Зборовський підтримував безпосередні контакти з провідними українськими вченими в різних галузях мистецтвознавства та вітчизняної науки і культури, став членом “Київського товариства старожитностей і мистецтв”, що свідчить про гідну оцінку його внеску у збереження пам’яток старовини та розвитку національного музеєзнавства.

Джерела та література:

1. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. XXXI. – Спр. 1418.
2. Рекрут, В. Будівничий кооперації Поділля – Іполит Зборовський / В. П. Рекрут // Подільська старовина: наук. зб. / Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця : ДП “Державна картографічна фабрика”, 2008. – Вип. IV. – С. 277-296.
3. Степаненко, А. Пам’ять про батька / Аркадій Степаненко // Вогні комунізму. – 1989. – 5 жовт.
4. Шевчук, Ф. Справа Іполита Зборовського / Федір Шевчук // День. – 2011. – 28-29 січ.
5. Рекрут, В. П. Іполит Зборовський / В. П. Рекрут // Українські кооператори: іст. нариси. – Л. : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – Кн. 3. – С. 97-109.
6. Яненко, А. С. Тульчинський округовий краєзнавчий музей в контексті музейної археології радянської України (1920-ті рр.) / А. С. Яненко // Археологія: спадок віків: матер. міжнар. студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2001. – С. 247-251.
7. Кокус, В. В. Роль окружних краєзнавчих товариств Поділля в розвитку географічних досліджень краю в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. / В. В. Кокус : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
8. Дідух, Л. В. Біляшівський М.Ф. у науковому, культурному та громадському житті України (кінець ХІХ – перша чверть ХХ ст.): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Л. В. Дідух; Нац. ун-т “Києво-Могилянська Академія”. – К., 2005. – 17 с.
9. Ковалевська, О. О. Діяльність Миколи Біляшівського в роки Першої світової війни / О. О. Ковалевська // Укр. іст. журн. – 2008. – № 2. – С. 119-128.
10. Попельницька, О. О. М.Ф.Біляшівський – перший директор Національного музею України / О. О. Попельницька // Там само. – С. 100-118.
11. Сіцінський, Ю. А. Археологічна карта Подільської губернії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/secinski/allbook.html>.
12. Біляшівський М. Ф. // Матеріал з Вікіпедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
13. И. З. Кое-что о писанках / И. З. // Подольские епархиальные ведомости. – 1902. – № 15. – С. 363-367.
14. ІР НБУВ. – Ф. XXXI. – Спр. 1078.
15. Там само. – Спр. 1074.
16. Там само. – Спр. 1071.
17. Там само. – Спр. 1072.